

LITTERATUR

Craig R. Koester: *Hebrews (Anchor Bible, 36)*. 604 sid. Doubleday, New York 2001.

Kommentaren är skriven för en vidare läsekrets (lek-män, kyrkligt verksamma och forskare). Rådet för läsningen eller studiet som Koester ger är att börja med den mer syntetiska utläggningen («Comments») för att få en helhetsförståelse av ett avsnitt. Därefter kan noterna konsulteras av den som vill ha hjälp med en viss vers eller är engagerad i ett speciellt problem av ett avsnitt (s. xiv).

K. börjar med en översättning av hela Hebreerbrevet med följande disposition som bygger på en retorisk analys av texten (sid. 79–86).

1) Exordium/inledning	1:1–2:4
2) Proposition	2:5–9
3) Argument	A. En första serie 2:10–5:11
	Övergång 5:11–6:19
	B. En andra serie 7:1–10:39
	Övergång 10:26–39
	C. En tredje serie 11:1–12:27
	Övergång 12:25–27
4) Peroratio/avslutning	12:28–13:21
5) Brevligt postscriptum	13:22–25

Därefter tar Koester upp de standardfrågor som brukar tas upp i kommentarinledningar: frågan efter författaren, adressaten, orten, situationen och vilka teman som kännetecknar en viss skrifts teologiska särdrag som t ex kristologi, ekklesiologi, etik etc.

K. tar också upp något som inte syns så ofta, nämligen en historisk översikt över Hebr:s interpretation och inflytande genom århundraden. Denna del är mycket värdefull eftersom den är en skiss över Hebr:s receptionshistoria genom tiderna, där K. visar hur t. ex. kyrkofäderna i öst och väst har tolkat Hebr:s svåra textställen som 6:4–6 och 10:26–31 (att det inte finns en andra bot utan att omvändelsen är en engångsföreteelse). Tidsmässigt delar han in denna översikt i etapper: A. Fornkyrkan fram till 600; B. 600 till 1500; C. 1500 till 1750; D. 1750 till idag. Under avsnitt C nämns t. ex. den under 1500-talet uppvaknande hu-manism med intresse för tolkning av ursprungliga texter. Reformationen med Luther och de reformerta synpunkterna lyfts fram. K. omnämner i detta samband också att det skedde ett skifte från den latinska Vulgatatexten till den grekiska texten som i större utsträckning blev utgångspunkten för debatterna. I samband med detta upptäckte man också att Hebr. för det mesta följer Septuagintatexten och inte MT (den hebreiska «masoretiska» texten för GT).

Det som ofta diskuteras idag är Hebr:s litterära genre. Hebr:s författare betecknar själv Hebr. som ett förmaningens ord (λόγος παρακλήσεως, 13:22). Frågan är om brevet är epideiktiskt (lovordande) eller deliberativt (rådgörande). Koester argumenterar här undvikande. Han anser att brevets innehåll är epideiktiskt för dem som fortfarande håller fast vid Gud och Kristus, alltså troende som enbart behöver en «bekräftelse» på att de är på rätt väg. Brevet är å andra sidan deliberativt argumenterande för dem som håller på att överge sin tro, alltså har en tendens att avfalla från den levande Guden (3:12).

Jag anser att självkarakteriseringen av Hebr. som ett förmaningens ord tydligt indikerar huvudentionen i brevet, nämligen att ge råd för ett visst handlingssätt som leder fram till ett gott slut och att avråda från ett motsatt handlingssätt som leder till fördärvet. De exempel för och emot som finns i Hebr bekräftar detta synsätt. Härmed förnekas ingalunda att det finns många epideiktiska drag i skildringen av Jesus som den komparativt bättre, men syftet är ändå att därigenom påvisa att adressaterna har större nytta av att hålla fast vid sin bekännelse till Jesus än att ge upp, vilket de är frestade att göra.

K. behandlar också Hebr:s skriftförståelse. Att brevet interpreterar Kristus i ljuset av Gamla testamentet och GT i ljuset av Kristus är dock ett vanligt synsätt (s. 117).

Denna inledande del på 168 sidor avslutas med en mycket omfattande och detaljerad bibliografi (34 sid.) som följer den historiska uppdelningen som ovan skisserats i samband med den receptionshistoriska översikten. Denna historiska kommentaröversikt till olika epoker är en fyndgruva för historiskt intresserade läsare. K. har tidigare skrivit en forskningsöversikt som kommer kommentaren tillgodo och som förklarar Koesters enorma beläsenhet (se «The Epistle of Hebrews in Recent Study», *CurBS* 2 [1994] 123–45).

K:s arbetssätt kännetecknas inte bara i bibliografien utan också i övrigt (citater, litteraturhänvisningar i texten och i noterna) av yttersta noggrannhet. Särskilt värdefullt är hans många referenser till paralleller i den grekisk-romerska litteraturen, till Rabbinica, Qumran liksom till kyrkofäderna.

Helt allmänt kan sägas att Koester har lyckats med att integrera nya sociologiska och retoriska insikter liksom kulturantropologiska (medelhavsområdet under första århundradet) på ett mycket övertygande sätt. En konsekvens av dessa insikter är t ex behandlingen av frågan om adressaterna och Hebr:s datering. Koester anser att det inte går att fastställa med säkerhet om adressaterna var jude- eller hednakristna. Istället menar han att det är bättre att se efter hur de rela-

terade sig till den dominerande grekisk-romerska kulturen, den judiska subkulturen respektive den kristna församlingen (s. 48, jfr s. 73–79). När det gäller datering argumenterar K för ett tillkomstdatum mellan 60–90. Hans argument är att det inte går att avgöra huruvida associationerna till den judiska offerkulten förutsätter templets existens och funktion eller inte. Även förföljelserna som omnämns i Hebr. 10:32–34 anser Koester vara för vaga för att med säkerhet kunna datera brevet efter de neronska förföljelserna 64 e. Kr.

Kristologin bygger, enl. K., på övertygelsen att Jesus har dött, uppstått och blivit upphöjd till att sitta på Guds högra sida. Detta poängteras på flera ställen i Hebr. (i början, i mitten och på slutet, 1:3.13; 8:2; 12:2). Problemet är bara att denna implicita maktställning inte syns och märks av adressaterna i deras dagliga liv (2:8; sid. 219–222). Kristus är också Guds son som är preexistent (från begynnelsen), idag och i evighet densamme (1:12; 13:8).

Ett problem som redan omnämnts utgör tolkningen av Hebr. 6:4–6 (10:26–31) och vad som menas med att det inte finns någon möjlighet till en andra omvändelse. Som en förklaring hänvisas ibland till det faktum att många företeelser för Hebr:s författare är engångsföreteelser. Till dessa hör bl. a. Kristi offer som en gång för alla tar bort synderna. Är dessa borta så är de borta och då behövs inget syndoffer mer — så enkelt är det enligt 10:18. Men det är inte denna aspekt att Kristi engångsoffer svarar mot omvändelsens engångskaraktär som Koester tar fram för att förklara dessa svåra ställen. Han tolkar texten mer mot bakgrunden av att Gud låter människan själv ta ställning och den som ställer sig själv medvetet utanför — trots kunskapen — har så att säga frånhänt sig tillgången till nåden. K. lyfter fram kontrasten mellan omöjligheten av en ny «grundläggande» omvändelse och omöjligheten av att Gud skulle kunna svika sina löften (se 6:17; jfr även 11:6).

Walter Übelacker

Dieter Kremendahl: *Die Botschaft der Form. Zum Verhältnis von antiker Epistolographie und Rhetorik im Galaterbrief (Novum Testamentum et Orbis Antiquus, 46). 324 sid. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2000.*

Föreliggande undersökning har accepterats 99/00 som avhandling vid universitetet i Marburg. Som brukligt i Tyskland nämns «Doktorvater», professor dr Wolfgang Harnisch, som tackas för sakligt råd, uppmuntran och konstruktiv kritik. Namnet Harnisch förekommer sedan många gånger i framställningen och inflytandet märks tydligt.

Boken är disponerad så att kapitel 0 (sic!) utgör en inledning, där själva syftet och upplägningen av arbetet skisseras. Att det kallas «0» måste anses märkligt med tanke på att det med sina 31 sidor är längre än kap. 4 «Resultat och utblick» och kap. 5 «Litteraturförteckning» tillsammans. Inledningen är dock mycket instruktiv och fyller väl den retoriska funktionen av ett *exordium*: det väcker med sin frågeställning uppmärksamhet och intresse och man vill gärna fördjupa sig för att lära sig mera om förhållandet mellan epistolografi och retorik samt Paulus relation till antik retorik. Kapitlet utgör med andra ord en aptitretare. Kapitlen 1–3 utgör själva huvuddelen av arbetet. Efter kap. 1 «Det epistolografiska formuläret» (sid. 32–119) följer kap. 2 «Genrefrågan» och kap. 3 «Den retoriska dispositionen» (sid. 151–267). Till sidantal är kap. 3 det längsta kapitlet i boken. Dessa tre huvudkapitel har var sin sammanfattning som gör det lätt för läsaren att se vad K. har kommit fram till. Utöver dessa sammanfattningar finns, som redan nämnts, kapitel 4 «Resultat och utblick». Det intressanta med detta kapitel, som fyller funktionen av en typisk *peroratio*, är att K själv använder begrepp som hänför sig till de moment som en *peroratio* skulle innehålla, dvs. en *rekapitulation* och att han verkligen lyckats att knyta ihop kap. 1–3. Utöver kap. 5 «Litteraturförteckning» som översiktligt skiljer mellan källor, språkliga hjälpmedel, kommentarer till Gal. samt sekundärlitteratur finns kap. 6 «Anhang» med viktigare källtexter, ibland i original och översättning, ibland enbart original resp. översättning.

Vad är det nu K. vill undersöka och vad har resultatet blivit? Bokens titel markerar huvudresultatet nämligen att själva den yttre formen har större betydelse för budskapet än man hittills har insett. Själva grundfrågan «relationen mellan epistolografi och retorik i antiken» utgör ett problemområde som tas upp av nästan varje forskare med självaktning som behandlar ett nytestamentligt brev. En stor del av forskarna hävdar att de två entiteterna inte har någonting med varandra att göra, eftersom de antika retoriska handböckerna inte behandlar epistolografin. K. tar sig nu an denna fråga dels allmänt dels med särskild tyngdpunkt på en analys av Galaterbrevet, som många gånger förr varit utgångspunkt för en dylik analys. Vid Lunds universitet har så sent som 1999 Dieter Mitternacht tagit upp denna aspekt i sin avhandling *Forum für Sprachlose*, där kapitel 4 har överskriften «Die Disposition des Galaterbriefs: rhetorische und epistolare Funktionen».

K. tar sig an uppgiften genom att i det första kapitlet gå igenom epistolografiskt och papyrologiskt material, som sedan jämförs med Gal. Jämförelsen leder fram till överraskande epistolografiska särdrag som hittills inte har tagits hänsyn till i diskussionen,